

Gyimesi Tamás Ferenc*

Az I. világháború hatása a magyar polgári eljárásjogra és az igazságügyi szervezetre

1. BEVEZETÉS

Tanulmányomban a témaválasztás vonatkozásában mindenekelőtt két megállapítást szeretnék tenni, amelyek alapvetően tekinthetők végkövetkeztetésnek is. Az első, hogy „van, amit még egy világháború sem tudott elpusztítani” és „van, aminek a hatását a mai napig érezzük”. Előbbi esetben a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikkre (a továbbiakban: Plósz-féle Pp.), a másodikban pedig a négyfokú bírósági szervezet felépítésére és működésére gondolok. Jelen tanulmány első szakaszát a polgári eljárásjogi, míg a második nagyobb szerkezeti egységét a bírósági szervezet első világháborút követő változásai fogják képezni. Ezen utóbbi témán belül kiemelt figyelmet fordítok és nagy hangsúlyt fektetek az ítélőtáblák mindenkori szerepére és működésére a magyar igazságszolgáltatási rendszerben.

2. AZ I. VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A MAGYAR POLGÁRI ELJÁRÁSJOGRA

2.1. A MAGYAR POLGÁRI ELJÁRÁSJOG ÁLLAPOTA KÖZVETLENÜL AZ ELSŐ VILÁGÉGÉST MEGELŐZŐEN

Az 1880-as években kezdődtek meg a modern magyar polgári perrendtartás kodifikációjának előkészületei. Kengyel Miklós a Plósz-féle Pp. keletkezésének körülményeivel kapcsolatosan úgy fogalmaz, hogy „[k]evés magyar törvénykönyv büszkélkedhet olyan hosszú előtörténettel, mint az 1911. évi polgári perrendtartás”.¹ Az Országgyűlés két jogtudóst bízott meg, Emmer Kornélt és Plósz Sándort. Előbbi a francia, míg utóbbi a német polgári eljárási törvény alapján készítette el első javaslatát. Plósz Sándor javaslatát ezután természetesen

még számos átdolgozás követte.² A képviselőház a szóbeliség, közvetlenség és a nyilvánosság elvén alapuló polgári perrendtartás előkészítésére utasította az akkori Igazságügyi Minisztériumot.³

Magyary Géza úgy fogalmaz, hogy „[a]z igazságszolgáltatás mindig híven visszatükrözteti saját korának szellemét”. Azon érdekek, melyek egy adott korban kiemelt védelmet élveznek, melyekért az adott kor küzd, az igazságszolgáltatás intézményeiben mindig hű kifejezést nyernek. A fejletlenebb, kezdetlegesebb gazdasági és társadalmi viszonyokban a védelemre szoruló érdekek száma csekély, és így az igazságszolgáltatás szervezete és az e viszonyokat szabályozó rendelkezések száma is szűkebb és egyszerűbb. A fejlettebb társadalmi és gazdasági viszonyok esetében azonban már egy sokkalta strukturáltabb és kidolgozottabb szabályozással, jogvédelmi intézményrendszerrel találkozhatunk. A világháború kitörése előtt a társadalmi és gazdasági viszonyok a fejlődésnek igen magas fokán állottak, és így „a magyar jogvédelmi intézmények is, a tökélynek eddig el nem ért magas fokára emelkedtek”.⁴

Az 1911-ben elfogadott Plósz-féle Pp. a kor színvonalának megfelelő, értékes, kidolgozott törvényhozási alkotás. Az új eljárásjogi törvényben megjelent – a liberálkapitalista alapok mellett – a tudomány akkori leghaladóbb eszméje is, a szociális polgári per gondolata. A Plósz-féle Pp. a XIX. század jogfejlődése során kialakult alapelveket maradéktalanul érvényre juttatta – így a fent említett az Igazságügyi Minisztérium által meghatározott célkitűzéseket – és megteremtette a felek és a bíróság „modern együttműködését”.⁵ Stipta István egyenesen úgy fogalmaz, hogy a kódex „a korszak törvényalkotó tevékenységének – a többi európai állam hasonló kódexeivel összevetve is – kétségkívül egyik legsikerültebb, kodifikációtechnikai szempontból is figyelemre méltó alkotása”. Késői megalkotása miatt azonban eredeti formáját csak rövid ideig őrizhette meg.⁶

2 KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2014, 59–60. o.

3 ANTALFI Mihály: *Polgári perrendtartás*. Pécs, a Szerző kiadásában, 1915, 21. o.

4 MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Budapest, Franklin-Társulat, 1924, 33. o.

5 KENGYEL (2014): i. m. 60. o.

6 STIPTA István: A modern eljárásjog kialakulásának időszaka (1848–1945). In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2007, 466. o.

* Gyimesi Tamás Ferenc: Igazságügyi Minisztérium, Igazságügyi és Magánjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárság, helyettes államtitkár.

1 KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai Doktori Értekezés. Pécs, 2003, 126. o.

A Plósz-féle Pp. alapelvei a következők voltak: szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság, a rendelkezési elv, a tárgyalási elv, a perbeli cselekvés szabadságának elve és a szabad mérlegelés elve.⁷ A törvényhozás az új szabályozás megismerésére a jogalkalmazók számára elegendő időt hagyott,⁸ hiszen a Plósz-féle Pp. csak négy évvel később, 1915-ben lépett hatályba.⁹ A tárgyalás menetének gyorsításával és annak olcsóbbá tételével az új eljárásjogi kódex eredményesen és hatékonyan szolgálta a korabeli kereskedelem és ipar érdekeit.¹⁰ A kódexet erőteljesen áthatotta a szociális szellem is, hiszen ismerte és érvényesítette a szegényjogot.¹¹ A Plósz-féle Pp. 112. §-a kimondta, hogy szegénységi jogban rendszerint az a fél részesíthető, akinek jövedelme nem nagyobb, mint a lakhelyén szokásos közönséges napszám. A szegénységi jog megadása következtében a fél egyelőre fel van mentve a szegénységi jog megadása iránti kérelem előterjesztésétől kezdődőleg az ügyben felmerülő illetékek és bélyegek fizetése alól, valamint jogot nyer arra, hogy ügyének egyelőre díjtalan vitelére ügyvédet rendeljenek ki számára (Plósz-féle Pp. 113. § 1. és 3. pont).

A Plósz-féle Pp. rendelkezései és annak hatásai vonatkozásában Magyar ügy fogalmaz, hogy a „peres eljárás teljesen kivetkőzött formaiságaiból”. A kódexnek köszönhetően a kor peres eljárási szabályai simulékonyak és hajlékonyak, jogorvoslatra megsértésük miatt csak kivételesen volt szükség.¹² Ehhez képest Névai László – megítélésem szerint indokolatlanul – 1968-ban a Plósz-féle Pp.-t kazuisztikus jellegű normaanyagként minősíti, melyet számos túlzottan bonyolult szabállyal és retrográd, maradi jellegű intézkedésekkel tarkítottak. Ennek ellenére Névai a kapitalizmus egyik legfejlettebb perjogi kódexének minősíti, mely „a burzsoá kodifikációs technikának egyik kimagasló alkotása”,¹³ jól mutatja a joganyag értékét és időtállóságát, hogy az egészen 1953. január 1. napjáig volt hatályban. A Plósz-féle Pp.-t a „szocialista szellemű” a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény váltotta fel.¹⁴

2.2. A HÁBORÚ KÖVETKEZTÉBEN BEVEZETETT KIVÉTELES INTÉZKEDÉSEK

A világháború alatt – és következtében – a kivételes viszonyok velejárájaként számos jogintézményt is szükséges volt átalakítani, amellyel, hogy a polgári jogvédelem és igényérvényesítés nem igényelt oly mértékű kivételes intézkedést a jog egyéb területeihez képest. A polgári jogi igényérvényesítés

tekintetében a hadbavonultak érdekében, a moratóriummal, valamint a lakásbérleti jogviszonyokkal kapcsolatosan volt indokolt eltérő eljárási és bírósági szervezeti intézkedések megteremtése és bevezetése. Ezenfelül a bíróságok hatáskörét is módosítani (emelni) kellett az ügyek értékhatára tekintetében, valamint az eljárás egyszerűsítése érdekében az ítéletközlés tanácsainak összetétele vonatkozásában is bevezettek kivételes intézkedéseket.¹⁵ E helyen kiemelendő továbbá a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvény cikk 16. §-a, mely kimondta, hogy a minisztérium a magánjogi követelések érvényesítése tekintetében – ideértve a váltókövetelések érvényesítését is – továbbá a polgári peres és nemperes eljárás és általában a polgári igazságszolgáltatás, végül a jegybank ügyvitele tekintetében rendkívüli intézkedéseket tehet, és ezért a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg. E szabályok – azaz a kivételes intézkedések – azonban csak a háború következtében kialakult kivételes helyzet fennállásig maradtak hatályban,¹⁶ azzal, hogy a háború okozta tragikus gazdasági helyzet miatt néhány kivételes intézkedést továbbra is fenn kellett tartani, amellyel hogy újabb más kivételes intézkedések bevezetése is szükségesnek mutatkozott.¹⁷

Nem lehet elmenni e helyen a trianoni békeszerződés¹⁸ következtében a nemzetközi polgári perjogban bekövetkezett változások mellett. Több tekintetben egészen új jogi helyzet állott elő Magyarország nemzetközi polgári perjogi vonatkozásai tekintetében is. A háború kitörése folytán a háború előtt Magyarország és a többi hadviselő állam között fennálló polgári törvénykezési jogi vonatkozásai – akár szerződésen, akár pedig viszonyosságon alapuló – a háború kitörése következtében megszűntek, így az 1905. július 17. napján megkötött hágai polgári jogsegélyegyezmény¹⁹ is. A háborút lezáró trianoni békeszerződésben²⁰ azonban Magyarország és a többi szerződő állam – Franciaország, Románia, és Portugália kivételével – kijelentette, hogy a hágai jogsegélyegyezményt a békeszerződés életbelépésétől kezdve továbbra is alkalmazni fogják.²¹

7 Uo. 461. o.

8 KENGYEL (2014): i. m. 60. o.

9 A polgári perrendtartásról szóló 1911: I. törvény cikk életbelépésének meghatározásáról szóló 1914. évi XXXIV. törvény cikk 1. §-a kimondta, hogy a polgári perrendtartásról szóló 1911: I. törvény cikk 1915. évi január hó 1. napján lép életbe.

10 KOVÁCS KÁLMÁN: A polgári eljárásjog. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyv Kiadó, 1998, 439. o.

11 STIPTA (2007): i. m. 466. o.

12 MAGYARY: i. m. 35–36. o.

13 NÉVAI LÁSZLÓ: A magyar polgári eljárásjog fejlődése a felszabadulás óta. In: NÉVAI LÁSZLÓ: (szerk.): *Polgári eljárásjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1968, 65. o.

14 KENGYEL (2014): i. m. 61. o.

15 MAGYARY: i. m. 32. o.

16 A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvény cikk 1. §-a szerint a kivételes hatalom a háború befejezésével megszűnik. Ugyanakkor hatályon kívül kell helyezni a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket, ha hatályukat a minisztérium már előbb nem szüntette meg.

17 MAGYARY: i. m. 32–33. o.

18 Az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Szíámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: trianoni békeszerződés).

19 1909. évi XIV. törvény a polgári eljárásra vonatkozólag az 1905. évi július hó 17-én Hágában kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.

20 A trianoni békeszerződés 221. cikke alapján a Szerződés életbelépésétől kezdve a magas Szerződő Felek a maguk részéről alkalmazni fogják a polgári eljárás tárgyában Hágában 1905. évi július hó 17-én kötött egyezményt. Mindazonáltal ez a rendelkezés nem vonatkozik és nem fog vonatkozni Franciaországra, Portugáliára és Romániára.

21 MAGYARY: i. m. 51–52. o.

2.3. ELJÁRÁSJOGUNK AZ I. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

2.3.1. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A Tanácsköztársaság a polgári eljárásjog terén is „elvi természetű és gyökeres forradalmi intézkedéseket valósított meg”.²² Az 1919. évi Tanácsköztársaság a „burzsoá” jogszolgáltatástól teljesen eltérő és elütő jogintézményekkel rendelkezett. A marxi-lenini tanításhoz híven a Tanácsköztársaság a polgári államszervezet lerombolásával, új proletár igazságszolgáltatási szervezet kialakítását tűzte ki célul,²³ annak ellenére – nem megismételve a fent írottakat –, hogy polgári eljárásjogunk és jogvédelmi mechanizmusaink a háborút megelőzően – és alatt – a fejlettség igen magas fokán állottak.²⁴ Meglátásom szerint ehhez képest a Tanácsköztársaság rövid időszakában megvalósított és tervezett változások nemcsak hogy visszalépést jelentettek, hanem megalapozatlanok és ideológiával átfűtöttek (túlfűtöttek) voltak. A Tanácsköztársaság intézkedéseivel kifejezte álláspontját, a régi igazságszolgáltatás felszámolását és új létrehozását is megvalósította annak ellenére, hogy a népbiztosi rendeletek néhány rendelkezése kevésbé tükrözi ezt az irányvonalat és következetességet.²⁵ Az 1. sz. igazságügyi népbiztosi rendelet²⁶ a régi bíróságok működését már a hatalomátvétel másnapján felfüggesztette mind a polgári, mind a büntetőügyekben. A március 23. napját követő időszakra kitűzött tárgyalási és határozathirdetési határnapokat valamennyi bíróságnál – további rendelkezésig – elhalasztották. E rendelkezés hatálya alól a munkaügyi pereket kivették, ezen ügyek sürgős letárgyalására a munkaügyi bíróságok voltak illetékesek. Az új bírósági szervezet kiépüléséig az egyéb polgári perek tekintetében elsősorban „a sürgős természetű peres ügyekben” a munkaügyi bíróságok mintájára kialakított tanácsok jártak el népi ülnökök részvételével.²⁷ Házassági perekben, apaság megállapítása iránti perekben, valamint holtanak nyilvánítási ügyekben a munkaügyi bíróságokhoz hasonló módon megalakuló bírósági tanácsok jártak el, melyeket ún. sürgősségi tanácsoknak neveztek.²⁸ Ilyen ügyekben azonban tárgyalást csak akkor tűztek ki, ha a kérelmező valószínűvé tette az ügy sürgősségét. Hivatalból vélelmezték a sürgősséget a családi viszonyból származó perekben. Kiemelendő továbbá, hogy az ülnökök közül a családjogi perekben az egyik ülnöknek minden esetben nőnek kellett lennie.²⁹

A fiatal proletárhatalom – eszmevilágának megfelelően és annak megvalósítása érdekében – már néhány hét elteltével hozzáfogott a polgári eljárás rendezéséhez. E törekvések azonban csak részletkérdésekre szorítkoztak, a szocialista polgári eljárás teljes, végleges átalakítására nem került sor. Az új jogintézmények tervei (Országos Főtörvényszék, Családügyi Bíróság, polgári perekben az ülnökrendszer általános intézményesítése) már sejtették az igazságszolgáltatás továbbfejlesztésének irányait, azonban ezek megvalósítására már nem kerülhetett sor. Kiemelendő továbbá, hogy a munkaügyi perek két munkavállaló ülnök részvételével zajlottak, azaz munkaadó ülnök nem vett részt az eljárásban.³⁰ Hasonló tendenciát figyelhetünk meg a családi ügyekben is, amelyekben legalább az egyik ülnöknek nőnek kellett lennie.³¹ Összességében elmondható, hogy a polgári igazságszolgáltatásban általánossá vált az ülnökök részvétele. Ennek ellenére, hogy a Plósz-féle Pp. – amint azt már korábban ismertettem – igencsak próbálta levetkőzni a formalizmus jegyeit és a szigorú alakiságokat, a Tanácsköztársaság ideje alatt megpróbálták tovább szűkíteni ezen elemek számát. Ilyen intézkedés volt például, hogy megszüntették a külön perfelvételi tárgyalást.³² A sürgősségi eljárásokban a fellebbvitel egyfokú volt. A házasság felbontását kimondó ítélet és a munkaügyi bíróság határozatai ellen nem volt helye fellebbvitelnek.³³ Mindezekből nagyon jól látszik, hogy a Tanácsköztársaság polgári eljárásjogi jogalkotását igen nagy mértékben befolyásolták a munkásmozgalmi eszmék; „a magyar munkásosztály forradalmi jogtudatából indult ki, azokból a jogi eszmékből, nézetekből, amelyeket a munkásság osztályhelyezete, küzdelmei érleltek meg”.³⁴ Az intézkedések és a jogalkotás nagy része azonban pusztán csak terv maradt.³⁵

2.3.2. A HORTHY-KORSZAK

Magyary Géza 1924-ben a következőképpen jellemezte polgári eljárásjogunkat és annak irányait: „a világháború folytán előállott nagy átalakulás azt kívánja, hogy polgári igazságszolgáltatásunk a vázolt elvek alapján tovább fejlesszék. Egészen félreértene az új kor szellemét és polgári igazságszolgáltatásunk alaptulajdonságait, aki azt kívánná, hogy egészen el kell tértünk igazságszolgáltatásunk alapelveitől és azt egészen más alapelveken újból kell felépítenünk.” Igazságszolgáltatásunkat az ország legdemokratikusabb intézményének minősítette, mely már eddig is a demokratikus alapelveken nyugodott. A világháború szerencsétlen végkimenetelét követően az átmeneti helyzet és állapot után az igazságszolgáltatás továbbfejlődhetett a már „kipróbált

22 NÉVAI (1968): i. m. 65. o.

23 DEGRÉ Alajos: A Tanácsköztársaság (1919). In: MOLNÁR András (szerk.): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 1996, 253. o.

24 Lásd 3. lj.

25 SZABÓ Imre: A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. In: HALÁSZ Pál – KOVÁCS István – PESCHKA Vilmos (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959, 23. o.

26 A Magyar Forradalmi Kormányzótanács Igazságügyi Népbiztosának II.159/1919. I. N. számú rendelete valamennyi bírósági tárgyalás elhalasztásáról.

27 A Forradalmi Kormányzótanács LXXXIX. számú rendelete a sürgős természetű peres ügyek tárgyalásáról (a továbbiakban: Str.) 1. §.

28 KOVÁCS Kálmán: A Tanácsköztársaság jogrendszere. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyv Kiadó, 1998, 518. o.

29 STRIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 1998, 165–166. o.

30 A Forradalmi Kormányzótanács XXVIII. számú rendelete a munkaügyi bíróságokról (a továbbiakban: Mbr.) 1. §.

31 Str. 5. §.

32 A Plósz-féle Pp. a tárgyalást két részre osztotta a perfelvétel és az érdemleges tárgyalás szakára. In: SÁRFFY Andor: *Magyar polgári perjog*. Budapest, Grill, 1946, 166. o.

33 Mbr. 4. §.

34 NÉVAI (1968): i. m. 66–68. o.

35 NÉVAI László: A burzsoá magyar bírósági és ügyészégi szervezet fejlődésének fő vonásai. *Jogtudományi Közöny*, 1958. 11–12. sz., 463. o.

alapelveken”.³⁶ Ennek megfelelően a dualizmus kori igazságügyi szervezettel együtt visszaállították a Plósz-féle Pp. hatályát is.

A Plósz-féle Pp. megalkotása után az eljárásjog fejlődése jórészt a világháború utáni időszakra esik, hiszen a világháború alatt a polgári perek – érthető okokból – a joggyakorlatban és így a jogalkalmazás körében sokféle akadállyal küzdöttek. Ebből kifolyólag a polgári eljárásjog terén a jogfejlődés a világháború ideje alatt igen csekély fokban kezdődhetett csak meg.³⁷ A világháborút követő viszonyok alakulása és az államkincstárra nehezedő súlyos terheknek köszönhetően a takarékosság előtérbe helyezésével jelentős hangsúlyt kaptak eljárásjogi szabályozásunkban a perökonómiai célok.³⁸ Ilyen jellegű új rendelkezés volt például a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. törvénycikk (a továbbiakban: 1925. évi Módtv.) által bevezetett ún. ugró perorvoslat.³⁹ Azok a remények azonban, amelyeket a jogalkotó ehhez a jogintézményhez fűzött voltaképpen nem valósultak meg, mivel az ugró perorvoslat használata a jogalkalmazók körében ritkaság volt.⁴⁰

Noha már a Plósz-féle Pp. rendelkezései⁴¹ szerint is járásbírói szinten az eljárás egyesbíró előtt folyt, a társasbíráskodás visszaszorítása céljából azonban első fokon a törvényszéki eljárásra is kiterjesztették az egyesbíráskodást. Az 1925. évi Módtv. az egyesbíráskodást az elsőfokú törvényszéki eljárásokban szinte valamennyi törvényszéki ügy vonatkozásában általánossá tette.⁴² Az egyesbíráskodást lényegileg a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk (a továbbiakban: Te.) véglegesítette. A Te. új fogalomként bevezette a fellebbezési értéket⁴³ és felülvizsgálati

értéket is.⁴⁴ Az új szabályozás következtében az eredeti perérték helyett a perorvoslat lehetőségét e két új értékhatárhoz kötötték. A fellebbezési, illetve felülvizsgálati érték legtöbbször kevesebb volt a perértéknél, ugyanis ez a követelésnek csak azon részét jelentette, amelyre vonatkozóan az ítéletet valamelyik fél sérelmezte. Ezenfelül a Te. megszorította⁴⁵ a fellebbezési tárgyaláson a novumok, új tényállások, új bizonyítékok előterjesztésének lehetőségét.⁴⁶

Végezetül nem lehet elismerni a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk (a továbbiakban: Hvt.) 159. §-a mellett, mely lehetővé tette a polgári jogi igazságszolgáltatás tekintetében a rendeleti úton történő szabályozást.⁴⁷

A fentiekre tekintettel is a Plósz-féle Pp.-ről tehát elmondható, hogy a kor egyik legkiválóbb kodifikációs munkája. Nemcsak a szabályozásának cizelláltsága, hanem a kor szellemének megfelelő, haladó elvek, jogelvek jelenléte is ékes bizonyítékul szolgál a jelentőségéhez. Nem véletlen, hogy mint egy szűk negyven évig (38 évig) maradt hatályban. Ezt a körülményt alátámasztja azon kijelentésem, melyet tanulmányom bevezetőjében tettem, miszerint „van, amit még egy világháború sem tudott elpusztítani”. Nemcsak a Trianon utáni időszakot, hanem a II. világháborút is túlélte a Plósz-féle Pp.⁴⁸ A Plósz-féle Pp. jelentőségét felértékeli, hogy a Kormány által⁴⁹ 2015. január 14. napján elfogadott új polgári perrendtartás koncepciója (a továbbiakban: Koncepció) és az annak eredményeként elfogadott és 2018. január 1. napján hatályba lépett a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: új Pp.) merít a magyar perjogi hagyományokból, és így kiemelten a Plósz-féle Pp. rendelkezéseiből.

36 MAGYARY: i. m. 37–38. o.

37 BALÁS P. Elemér: A magyar polgári törvénykezési jog fejlődése a világháború után. In: BALÁS P. Elemér – HELLER Erik – SZÉKELY Kálmán – SZÉKELY István – TURY Sándor Kornél: *A magyar jogfejlődése a Trianont követő húsz év alatt*. Kolozsvár, Kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1941, 127. o.

38 Uo. 129–130. o.

39 Az 1925. évi Módtv. 18. §-a alapján az elsőbíró ítélete ellen a fellebbezés elhagyásával egyenesen felülvizsgálati kérelmet lehet benyújtani, ha az ügyben a fellebbezési bíróság ítélete ellen felülvizsgálatnak lenne helye. A fellebbezés elhagyásához az ellenfél írásbeli beleegyezése szükséges, amelyet a felülvizsgálati kérelemhez kell csatolni. A felülvizsgálati kérelmet az első bíróságnál kell előterjeszteni. A felülvizsgálati kérelem nem alapulhat az eljárásra vonatkozó valamely szabály megsértésén és sem a felülvizsgálati kérelemben, sem a válasziratban nem lehet az elsőbíró ítéletében előadott tényállást megtámadni.

40 BALÁS: i. m. 132–133. o.

41 A kir. járásbíró mint egyes bíróság jár el. A kir. törvényszék, a kir. ítélőtábla és a kir. Curia tanácsban határoznak (Plósz-féle Pp. 54. és 55. §).

42 Az 1925. évi Módtv. 2. §-a kimondta, hogy a kir. törvényszék mint fellebbezési bíróság, a kir. ítélőtábla és a kir. Kúria tanácsban határoznak. A kir. törvényszéknek mint fellebbezési bíróságnak és a kir. ítélőtáblának tanácsa az elnökön kívül két bíróból, a kir. Kúriának tanácsa pedig az elnökön kívül négy bíróból alakul. A kir. törvényszéknél az egyesbíró a törvényszéki eljárás szabályai szerint, vagy ha az ügyre külön eljárási szabályok vannak megállapítva, e szabályok szerint jár el és végzi mindazokat a tennivalókat, amelyeket a Pp. vagy az említett külön jogszabály a tanácsnak, a tanács elnökének vagy tagjának hatáskörébe utal (1925. évi Módtv. 3. §).

43 A Te. 24. §-a szerint az elsőbírósnak pénz fizetése, munka teljesítése vagy ingó dolog iránt indított perekben hozott ítélete ellen felperes nem élhet fellebbezéssel, ha az ítélettel elutasított követelésnek vagy követelésrésznek, alperes pedig nem élhet fellebbezéssel, ha a megítélt követelésnek vagy követelésrésznek értéke (fellebbezési érték) nem haladja meg a fellebbezés kizárására irányadó értékhatárt.

44 A Te. 37. §-a szerint fellebbezési bíróság ítélete ellen a felperes nem élhet felülvizsgálattal, ha a fellebbezési bíróság ítéletével elutasított követelésnek vagy követelésrésznek – alperes pedig nem élhet felülvizsgálattal, ha a fellebbezési bíróság ítéletével megítélt követelésnek vagy követelésrésznek értéke (felülvizsgálati érték) nem haladja meg a felülvizsgálat kizárására irányadó értékhatárt.

45 A Te. 32. §-a szerint a felek a fellebbezési bíróság előtt olyan tényállítókat, ténybeli nyilatkozatokat, bizonyítékokat vagy kérelmeket, amelyeket az elsőbíró előtt fel nem hoztak vagy nem érvényesítettek, csak abban az esetben hozhatnak fel vagy érvényesíthetnek, ha azokat a fellebbezésben, vagy a válasziratban felhozták vagy érvényesítették. A szóbeli tárgyaláson ily előadások csak akkor pótolhatók, ha azok figyelembevétele nem teszi szükségessé a tárgyalás elhalasztását, vagy ha a fél nyomban valószínűvé teszi, hogy iratában hibáján kívül nem érvényesíthette azokat. Az utólagos előadásokat a jegyzőkönyvhöz mellékelés végett írásban is be kell mutatni.

46 KOVÁCS Kálmán: A polgári eljárásjog. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyv Kiadó, 1998, 561–562. o.

47 A Hvt. 159. §-a szerint a minisztérium a magánjogi követelések érvényesítése tekintetében – ideértve a váltókövetelések érvényesítését is –, továbbá a magánjogi jogviszonyoknak a rendkívüli körülmények következtében szükségessé váló rendezése, valamint a polgári peres és nemperes eljárás és általában a polgári jogi igazságszolgáltatás tekintetében a törvényhozás hatáskörébe tartozó kérdéseket rendelettel szabályozhat és a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.

48 WOPERA Zsuzsa: A polgári eljárásjog alapfogalmai. Az 1952. évi III. törvény megalkotásához vezető út. In: NAGY Adrienn – WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017, 31. o.

49 A Kormány elrendelte a polgári perjog, ezen belül a Pp. átfogó korszerűsítésére irányuló munkálatok megkezdését. A felülvizsgálat közvetlen célja egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak is megfelelő polgári perjogi törvénykönyv megalkotása, amely biztosítja az anyagi jogok hatékony érvényesítését [a polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat].

Példaként említhető e helyen az osztott perszerkezet és az ún. perfelvételi tárgyalás⁵⁰, melyet az új Pp. hatvanöt év után állított vissza a magyar eljárásjogba. A Plósz-féle Pp.-ben „*olyan jogintézmények, illetve követelmények jelentek meg – mint pl. a bíróság és a felek modern együttműködése, a bírói aktivitás, a tárgyalási elv, a perfelvételi tárgyalás, a keresetváltoztatás időbeli korlátozása – amelyek évtizedeken keresztül biztosították a hatékony jogvitarendezést, és amelyeknek haladó jogintézményei, perjogi megoldásai számos modern európai eljárásjogban megjelentek. Azért sem hagyható figyelmen kívül az 1911. évi I. törvénycikk, mert az 1952-ben elfogadott perrendtartási törvény is lényegében erre építve szabályozta a szocialista perrendet.*”⁵¹ A Plósz-féle Pp.-vel és az új Pp. kodifikációs munkálatainak előkészítésével kapcsolatosan Varga István egyenesen úgy fogalmazott, hogy „*a Konceptió komolyabb törések veszélye nélkül, következetesen tud visszanyúlni az 1911. évi régi perrend megoldásaihoz, ahol ez szükségesnek mutatkozik.*”⁵²

3. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A MAGYAR BÍRÓSÁGI SZERVEZETRE – KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL AZ ÍTÉLŐTÁBLÁKRA

3.1. A MAGYAR BÍRÓSÁGI SZERVEZET KÖZVETLENÜL AZ ELSŐ VILÁGÉGÉST MEGELŐZŐEN

A következőkben tanulmányomban a rendes bíróságok ismertetésére fogok szorítkozni, azonban azt sem szabad elfeledni, hogy az igazságszolgáltatás dualista rendszerében világosan elkülönültek egymástól a rendes és különös bíróságok.⁵³ Elmondható az is, hogy az ítélezés súlypontja a rendes bíróságokhoz tevődött át.⁵⁴ A polgári korban a rendes bíróságok szervezeti rendszere négyszintű volt. A királyi járásbíróságok jelentették az első fokot, felettük álltak a királyi törvényszékek; ezek azonban mint általános hatáskörű elsőfokú bíróságok is eljárak. A királyi ítélőtáblák alkották a harmadfokot, míg „*a legfelsőbb bírói fórum a királyi Kúria volt.*”⁵⁵

A járásbíróságok számát az első folyamodású kir. törvényszékek és járásbíróságok életbeléptetéséről szóló 1871. évi XXXII. törvénycikk (a továbbiakban: 1871. évi tc.) 1. §-a 360-ban állapította meg. 1873-ban számuk további 14-gyel

bővült, majd ezt követően 1885-ben újabb tízet alapítottak.⁵⁶ Ezt követően a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvénycikk 107. §-a Fiumében állított fel kir. járásbíróságot. A budapesti központi kir. járásbíróság felállításáról és egyéb szervezeti szabályokról szóló 1913. évi XXV. törvénycikk (a továbbiakban: 1913. évi tc.) a Budapesten működő öt járásbíróságból négyet „központi járásbíróság” néven összevont.⁵⁷ Az 1913. évi tc. felhatalmazta a minisztériumot, hogy a meglévő 385 kir. járásbíróság számát további ötten növelhesse.⁵⁸

A dualizmus korában a bíraskodás legfontosabb szerve a törvényszék volt. A törvényszékek a korabeli törvénykezés általános hatáskörű, elsőfokú bíróságai voltak.⁵⁹ Számukat az 1871. évi tc. 1. §-a 102-ben állapította meg. 1875-ben 64-re csökkentették a törvényszékek számát.⁶⁰

Az ítélőtáblákat Pesten és Marosvásárhelyen az 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában (a továbbiakban: 1868. évi tc.) állította fel. Az átalakított bírói szervezet ügyleterheltsége következtében kiviláglott, hogy a két ítélőtábla – különösképpen a pesti – e hatalmas fellebbezési ügymennyiséggel nem volt már képes megbirkózni.⁶¹ 1890-re a pesti ítélőtábla bejövő ügyeinek a száma meghaladta a 120 ezret.⁶² Ezért a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk (a továbbiakban: 1890. évi tc.) 1. §-a az addigi két ítélőtáblát decentralizálva⁶³ 11 ítélőtáblát hozott létre. Az 1890. évi tc. indokolása úgy fogalmazott, hogy a „*fennálló két kir. ítélőtáblai rendszer magában a szervezetben rejlő alaphiba miatt a legodaadóbb munkásság és ügybuzgalom mellett is kikerülhetetlen bajokra vezet, melyek a jogkereső közönség érdekeire már csak azért is súlyosan nehezednek, mert a megkívántató mérvben el nem érhető, legalább az egyik kir. ítélőtáblának sikeres igazgatása és az alsó bíróságok szabályszerű ügyvitelét biztosító rendszeres felügyeletnek gyakorlása.*”⁶⁴ A kir. ítélőtáblák száma tizenegyben állapították meg. Székhelyeik a következők: Budapest, Debrecen,

56 STIPTA (1998): i. m. 132. o.

57 Az 1913. évi tc. 1. §-a szerint Budapesten központi kir. járásbíróság állítatik fel, amelynek területe Budapest IV–X. kerületeire terjed ki. A budapesti központi kir. járásbíróság működésének megkezdésével a budapesti IV., V., VI., VII. és VIII–X. kerületi kir. járásbíróságok megszűnnek és hatáskörük és illetékességük a budapesti központi kir. járásbíróságra száll át.

58 Az 1913. évi tc. 3. §-a alapján a kir. járásbíróságoknak az 1871:XXXII. tc. 1. §-ában, az 1873:XXVII. tc. 15. §-ában, az 1885:III. tc. 3. §-ában és az 1912:LIV. tc. 107. §-ában megállapított száma (385) háromszáz-kilencvenre felemlhető. E számon belül új kir. járásbíróság felállítását a minisztérium rendeli el. Ugyanez rendeli el továbbra is a kir. járásbíróságok székhelyének vagy területének megváltoztatását is (1890:XXIX. tc. 2. §).

59 STIPTA (1998): i. m. 130. o.

60 Az elsőfokú királyi bíróságok újabb szervezéséről szóló 1875. évi XXXVI. törvénycikk 1. §-a alapján az elsőfokú királyi törvényszékeknek az 1871:XXXII. törvénycikk 1. §-ában és 1873:XXVII. törvénycikk 15. §-ában megállapított száma 64-re szállítható le.

61 ZINNER Tibor: Adalékok a magyar felsőbíraskodás ezer esztendejéhez. A kúriai osztályok 1882-es egyesítésétől az 1956-ot követő megtorlásig. In: MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, Gondolat, 2004, 637–638.

62 BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999, 345. o.

63 ANTAL Tamás: A királyi táblák decentralizációja (1890–1891). *Bírák Lapja*, 2003. 2. sz., 74. o.

64 Az 1890. évi tc. indokolása.

50 *Az Új Polgári Perrendtartás Konceptiója*: 3. oldal II. pont 2. alpont.

51 Uo. 8. oldal 2. pont.

52 VARGA István: Egység és sokféleség a perrendi kodifikációban – Egy új polgári perrendtartás szabályozási előkérdései. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-ORAC, 2014, 20. o.

53 Külön bíróságok álltak fel: a magyar főudvarnagyi bíraskodásról szóló 1909. évi XVI. törvénycikk, a hatásköri bíróságokról szóló 1907. évi LXI. törvénycikk, az országgyűlési képviselő-választások feletti bíraskodásról szóló 1899. évi XV. törvénycikk, a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvénycikk, a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. törvénycikk, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk alapján.

54 STIPTA (1998): i. m. 126. o.

55 Szabó István: *A magyar igazságszolgáltatás történetének vázlata az államalapítástól napjainkig*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 49. o.

Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged, Temesvár (1890. évi tc. 1. §). Az 1890. évi tc. 2. §-a pontosan meghatározta, hogy mely törvényszékek tartoznak az egyes ítélőtáblák illetékességi területébe. Ez össze-függő földrajzi területet jelentett, azonban a fiumei törvényszék a budapesti ítélőtábla illetékességi területéhez tartozott. Degré Alajos munkájában kiemeli, hogy a decentralizációnak köszönhetően a fellebbezési eljárások gyorsultak és egyszerűsödtek.⁶⁵ Amennyiben az ítélőtáblák ügyszámait szeretnénk megvizsgálni – tekintettel arra, hogy a tanulmány végkövetkeztetései szempontjából e bírósági szerv ügyszámai az érdekesek –, akkor azt kell látnunk, hogy az érkező ügyek száma 1913-ban 65 666 volt, amely ügyszám az első világháború idején a felére, majd a harmadára zsugorodott.⁶⁶

A „magyar királyi Curia” volt a dualizmus idején a legfőbb bírói fórum.⁶⁷ A Kúria két osztályát, a semmitőszéket és a legfőbb ítélőszéket az 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában (a továbbiakban: 1881. évi tc.) egy-sítette.⁶⁸

Összességében elmondható, hogy az első világháborút megelőzően bírósági szervezetünk lényegében „teljesen azonos a nagy nyugati kultúrállamok rendes bíróságainak szervezetével”.⁶⁹

3.2. A BÍRÓSÁGI SZERVEZET AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

3.2.1. A KÁROLYI-IDŐSZAK

A dualizmustól örökölt bírósági szervezet a Károlyi-időszak alatt „nem alakult át radikálisan”. Mindenekelőtt néhány elnevezésbeli változást hoztak. Az ügyészségek, bíróságok elnevezéséből elhagyták a „királyi” jelzőt. Az ügyészség elnevezése „cserében” megkapta az „állam” előtagot. Jelentős újdonság volt viszont a munkaügyi bíróságok megszervezése. Az új szervezet formáit a munkaügyi bíráskodásról szóló 1918. évi IX. néptörvény (a továbbiakban: 1918. évi ntv.) fektette le. A munkaügyi bíróságok a járásbírók székelyén működtek (1918. évi ntv. 4. §). Ha a munkaügyi bíróság ülnökök közreműködésével járt el, a járásbíró valamelyik ítélőbírójának elnöklete alatt egy-egy munkaadó és munkavállaló ülnök közreműködésével tárgyalt és határozott (1918. évi ntv. 8. §). Az ülnököket a munkaadóknak és a munkavállalóknak azok a szakegyesületei (testületei) jelölték ki, amelyek a munkaügyi és népjóléti minisztérium által összeállított

és közzétett jegyzékbe felvétel nyertek (1918. évi ntv. 9. §). Figyelemre méltó, hogy a bíróságok történetében először nők is ítélkezettek.⁷⁰

3.2.2. A HORTHY-KORSZAK BÍRÓSÁGI SZERVEZETE

A bírósági szervezettel kapcsolatos újítások sokkalta nagyobb jelentőségűek voltak, mint a szűk értelemben vett eljárási reformok.⁷¹ Az országot a háborút követően nemcsak területében és lakosságában, hanem bírósági rendszerében is megcsonkították. Trianont követően szervezetileg a magyar igazságszolgáltatás változatlan formában működött tovább a trianoni határok között. A Magyar Királyi Kúria mellett 5 királyi ítélőtábla, 24 királyi törvényszék és 138 királyi járásbíró működött. A csonka országban maradt ítélőtáblák közül a pécsi és a győri ítélőtábla illetékességi területe változott a legkevésbé. A budapesti ítélőtábla illetékességi területe a felére apadt, a szegedi ítélőtábla alig egyharmadát tarthatta meg illetékességi területéből, míg Debrecen jelentős területvesztését az új területi átcsoportosítások kárpótolták.⁷²

Tehtettel arra, hogy a jelentős területvesztést követően megmaradt nagyobb városaink megfelelően el voltak látva törvénykezési épületekkel, Kengyel kiemeli, hogy az 1920 és 1940 közötti időszakból származó miniszteri jelentések szerint a minisztérium kisebb járásbírók építésébe kezdett. Ez a folyamat egészen a második világháború kezdetéig „ütemesen haladt előre”.⁷³ Az első világháborút követően megmaradt – és újonnan felállított – járásbírók elérhetőek, közel voltak a lakossághoz. Horváth János álláspontja szerint ez is egyik oka lehetett a bíróságok akkori egyre növekvő tekintélyének.⁷⁴

Megjegyzendő azonban, hogy a háborúval összefüggésben az átalakulások céljára különös bíróságokat alakítottak ki, így például az Országos Földbirtokrendező Bíróságot,⁷⁵ egyes különleges ügyekben eljárásra hivatott vegyes bíróságokat (haszonbérek, fakihasznlási jogok átruházása és fatermékek értékesítése), valamint felállították az ún. Tanácsköztársaság tényeiből felmerülő vitás ügyekben eljáró gazdasági bíróságot.⁷⁶

A Horthy-korszakban kevés lényegi változás következett be a dualizmuskori szervezethez képest. Jól példázza ezt, hogy továbbra is a rendes bíróságok látták el az igazságszolgáltatási feladatok nagy részét. A törvényszékeket általában megyenként és Budapesten szervezték. Egyes megyékben – a területi arányosság miatt – több törvényszéket is felállítottak, más

65 DEGRÉ Alajos: A polgári korszak (1861–1944). In: MOLNÁR András (szerk.): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 1996, 218. o.

66 ZINNER (2004): i. m. 639. o.

67 1868. évi tc. 4. § A legfőbb bírói hatóságot mind a két királyi ítélőtábla egész területére nézve magyar királyi curia név alatt a legfőbb törvényszék gyakorolja Pesten. 1881. évi tc. 2. §: A legfőbb bírói hatóságot mind a két királyi tábla területére nézve a magyar királyi Curia Budapesten gyakorolja.

68 ZINNER (2004): i. m. 636. o.

69 MAGYARY: i. m. 35. o.

70 STIPTA (1998): i. m. 161–162. o.

71 BALÁS: i. m. 137. o.

72 KENGYEL Miklós: *Perkultúra. A bíróságok világa. A világ bíróságai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011, 94–95.

73 KENGYEL Miklós: A magyar igazságügyi infrastruktúra a kiegyezéstől napjainkig. *Magyar Jog*, 1992. 5. sz., 271. o.

74 HORVÁTH János: Kétfokú fellebbezési rendszer a polgári eljárásban. *Magyar Jog*, 1991. 5. sz., 291. o.

75 A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikk 4–15. §.

76 MAGYARY: i. m. 74. o.

esetekben viszont két megye illetékességi területét átfogó törvényszékeket is létesítettek.⁷⁷

Ha táblabíráskodás vonatkozásában megfigyeljük az ügyérkezéseket, akkor a következőket tapasztalhatjuk: 1919 és 1938 között – Zinner Tibor adatai alapján – az öt ítélőtáblán az érkező ügyek száma gyorsan nőtt. 1920-ra a duplájára, 1921-re a triplájára növekedett. Elmondható, hogy 1925-ig az érkező ügyek száma folyamatos emelkedést mutatott, amikor is az ügyek száma meghaladta a 29 ezret. Ezt követően hullámzó adatokat produkált az ítélőtáblai rendszer; a második világháborút megelőző években csupán 21-22 ezer ügyről beszélhetünk. A befejezett ügyek tekintetében a budapesti és a négy vidéki ítélőtábla egymáshoz való viszonyában 1920 és 1938 között Budapest részesedése fokozatosan nőtt, 55,7%-ról 71,6%-ra emelkedett. (Ez az adat 1900-ban – 11 ítélőtábla működése alatt – 20,8% volt.)⁷⁸ „A századfordulóhoz képest bekövetkezett változások góca Trianon volt”, ugyanis a századfordulón évente kb. 65 ezer befejezett ügyet mutattak a statisztikai adatok, míg a háborút követően 1938-ban 23,5 ezret, azaz nemcsak az ország területe, hanem az ítélőtáblákon befejezett ügyek száma is a harmadára zsugorodott.⁷⁹ A XX. században a kiegyezést követően létrehozott magyar igazságszolgáltatási szervezetünket „két nagy csapás érte”: az első a trianoni békeszerződés volt, amelynek köszönhetően az ország kétharmada más államok fennhatósága alá került, a második a szovjet megszállás és az 1948. évi kommunista hatalomátvétel volt.⁸⁰

4. DILEMMÁK

Bár lehet, hogy a bevezetőben kimondott második tételmondat, miszerint „van, aminek a hatását a mai napig érezzük”, túlonúl merész és provokatív megállapítás, mégis néhány számadat és következtetés még ezen kijelentés alapjául is szolgálhat.

Az 1890. évi tc. által létrehozott és a trianoni békeszerződés következtében megmaradt öt ítélőtábla illetékességi területe a következők szerint oszlott meg 1920 és 1940 között. A budapesti királyi ítélőtábla illetékességi területéhez a balassagyarmati, a budapesti, az egri, a kalocsai, a kecskeméti, a pestvidéki, a székesfehérvári és a szolnoki törvényszékek területei; a debreceni királyi ítélőtábla illetékességi területéhez a debreceni, a miskolci, a nyíregyházi és a sátorlajújhelyi törvényszékek területei; a győri királyi ítélőtábla illetékességi területéhez a győri, a soproni, a szombathelyi, a veszprémi és a zalaegerszegi törvényszékek területei; a pécsi királyi ítélőtábla illetékességi területéhez a kaposvári, a nagykanizsai, a pécsi és a szekszárdi törvényszékek területei; és végül a szegedi királyi ítélőtábla illetékességi területéhez a gyulai és a szegedi törvényszékek területei tartoztak.⁸¹

Az 1950-es években a magyar bírósági rendszer háromszintűvé vált,⁸² az ítélőtáblákat megszüntették.⁸³

Már közvetlenül a rendszerváltást követően megjelentek azok az igények és hangok, melyek egy négyfokú bírósági rendszer bevezetését látták indokoltnak és szükségesnek.⁸⁴ Azok, akik egyértelműen támogatták a négyfokú bírósági rendszer bevezetését eltérő álláspontot képviseltek a tekintetben, hogy egy, három, öt, esetleg hat⁸⁵ vagy hét⁸⁶ ítélőtábla felállítására van szükség. A fő irányvonalat azonban azok képviselték, akik három ítélőtábla felállítását látták szükségesnek.⁸⁷ Ezen elképzelések szerint egy fővárosi és két vidéki tábla felállítása lett volna indokolt.⁸⁸

Az igazságügyi reform átfogó koncepciója az 1990-es évek közepére készült el. Az 1997 nyarán elfogadott igazságügyi reformcsomag, a szakma akkori álláspontja szerint nyugodtan nevezhető „az elmúlt száz esztendő legnagyobb igazságszolgáltatási vállalkozásának”.⁸⁹ Az ítélőtáblák székhelyének és illetékességi területének megállapításáról szóló 1997. évi LXIX. törvény (a továbbiakban: 1997. évi Itv.), valamint „egy kis kiterő után” az ítélőtáblák és a fellebbviteli ügyészi szervek székhelyének és illetékességi területének megállapításáról szóló 2002. évi XXII. törvény (a továbbiakban: 2002. évi Itv.) rendelkezései alapján felállították – visszaállították – az ítélőtáblákat Magyarországon. 2003. július 1. napjától három ítélőtábla kezdte meg működését, majd ezt követően 2005. január 1. napján további két ítélőtábla lépett működésbe. Így végeredményben visszaállították a trianoni békeszerződést követően megmaradt öt ítélőtáblát: Budapesten, Szegeden, Pécsen, majd Debrecenben és Győrött.⁹⁰

A fent írottakból is jól látható, hogy az ítélőtáblák felállításával összefüggésben nem alakult ki egységes álláspont arról, hogy mennyi – jelen esetben miért öt – és milyen székhellyel kerüljenek visszaállításra az ítélőtáblák Magyarországon. Ahogyan azt tanulmányomban a korábbiakban írtam, már a trianoni békeszerződést követően – a megmaradt öt ítélőtábla tekintetében – kiütköztek igen jelentős ügyeloszlási aránytalanságok. Budapest részesedése 1920 és 1938 között 71,6%-ra emelkedett. Ez az aránytalanság ma is kimutatható az öt ítélőtábla ügyeloszlási adataiból.⁹¹

Az ítélőtábláknál 2018-ban összesen 3357 volt az érkezett fellebbezett polgári és gazdasági perek száma. Ehhez adódik még hozzá az érkezett fellebbezett polgári és gazdasági

77 Uo. 166. o.

78 ZINNER Tibor: Utak és tévutak. Adalékok a magyar felsőbíráskodás 1000 esztendejéhez. *Bírák Lapja*, 1997. 1–2. sz., 57. o.

79 ZINNER (2004): i. m. 641. o.

80 KENGYEL (2011): i. m. 94. o.

81 Uo. 95. o.

82 A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvény 1. § (1) bekezdése alapján a Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást a következő bíróságok gyakorolják: a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróságok, a járásbíróságok és a külön-bíróságok.

83 SZABÓ: i. m. 50. o.

84 NEHÉZ-POSONYI István: Egy lehetséges bírósági szervezet modellje. *Bírák Lapja*, 1993. 1. sz., 35. o.

85 A Pécsi Itélőtábla Polgári Kollégiuma: *Az ítélőtáblák szerepe a bírói szervezetben*. Pécs, 2005. 7. o.

86 HORVÁTH: i. m. 292. o.

87 SZILBEREKY Jenő: Elgondolások a bíróságok működésének és szervezetének továbbfejlesztéséhez. *Bírák Lapja*, 1994. 2. sz., 16. o.

88 NEHÉZ-POSONYI: i. m. 35. o.

89 DEÁK Péter: A magyar igazságszolgáltatási szervezet reformja. *PhD-tanulmányok 1*. Pécs, 2004, 75. o.

90 2002. évi Itv. 1. § (1)–(2) és (4) bekezdés.

91 A vizsgálat alapjául a 2018-as, 2019-es és 2020-as évet vettem figyelembe, tekintettel arra, hogy a 2020-as év ügyforgalmi adatait befolyásolta a Covid19.

nemperes ügyek száma, 6230 és az érkezett elsőfokú polgári és gazdasági nemperes ügyek száma, amely 2018-ban összesen 954 volt. Ez összesen az öt ítélőtábla esetében 2018-ban 10 541 polgári és gazdasági peres és nemperes ügyet jelent.⁹² 2019-ben összesen 2801 volt az érkezett fellebbezett polgári és gazdasági perek száma. Ehhez adódik még hozzá az érkezett fellebbezett polgári és gazdasági nemperes ügyek száma, 4977 és az érkezett elsőfokú polgári és gazdasági nemperes ügyek száma, amely 2019-ben összesen 974 volt. Ez összesen az öt ítélőtábla esetében 2019-ben 8752 polgári és gazdasági peres és nemperes ügyet jelent.⁹³ 2020-ban összesen 2636 volt az érkezett fellebbezett polgári, gazdasági és munkaügyi perek száma. Ehhez adódik még hozzá az érkezett fellebbezett polgári és gazdasági nemperes ügyek, 4303 és az érkezett elsőfokú polgári és gazdasági nemperes ügyek száma, amely 2020-ban összesen 765 volt. Ez öt ítélőtábla esetében 2020-ban 7704 polgári, gazdasági és munkaügyi peres és nemperes ügyet jelent.⁹⁴

Amennyiben arányaiban vizsgáljuk meg a fent hivatkozott statisztikai adatokat, akár külön-külön, akár együttesen, azt látjuk, hogy az ügyek körülbelül 60%-a érkezik a Fővárosi Ítéltáblához, míg a vidéki ítélőtáblák ügyeloszlása átlagosan 10-10%, esetenként, illetve pertípusonként több vagy még ennél is kevesebb.⁹⁵ Az aránytalanság szemmel látható, és hasonló adatokat mutat, mint a két világháború közötti időszakban. Bizonyos nézőpontból felmerülhet, hogy az ügyeloszlás aránytalansága nemcsak a főváros központi jellegének köszönhető, hanem annak is, hogy a trianoni békeszerződést követően a fennmaradt öt táblabíróság illetékességi területe csökkent, és noha az illetékességi területek tekintetében történtek módosítások, mégis azt látjuk – ha a térképre tekintünk –, hogy a négy vidéki ítélőtábla az ország jelenlegi határaihoz közel, relatíve az ország „szélén” fekszik.

Már az 1890. évi tc. előkészítése során a felállítandó 11 ítélőtábla székhelyének kijelölése is heves szócsatákat váltott ki. Főként a nyugat-dunántúli városok mellett hangoztak el különböző érvek és ellenérvek. Nagy és hangos vita zajlott le a városok szószólói, érdekképviselői és patrónusai között.⁹⁶ Végül 1891. május 5. napján a felállított 11 ítélőtábla székhelyvárosai nagyszabású ünnepségekkel köszöntötték az új bírói fórumokat, „valamennyien a kulturális és gazdasági fellendülést várták tőlük”.⁹⁷ Pozsonyban például Veni Sancte nyitotta meg az ünnepségeket a székesegyházban.⁹⁸ Az 1890. évi tc. miniszteri indokolása a következőket hangsúlyozta az ítélőtáblák felállításával és elhelyezésével kapcso-

latosan: „oly számban kell a kir. ítélőtáblákat felállítani, hogy az ország minden vidéke aránylag nem nagy távolságban találhassa fel kir. ítélőtábláját [...] tizenegy kir. ítélőtábla felállítását hozom javaslatba, úgy ezt hazánk területi és népességi viszonyainak figyelembevételével [...] teszem. Ez a szám kielégíti a közvetlenség igényeit, mert e szám mellett hazánk területe úgy osztható fel, hogy a felek – mai közlekedési viszonyaink mellett – elég rövid idő alatt érhetik el a kir. ítélőtáblát.” Kiemelendő, hogy a miniszteri indokolás részletesen foglalkozott az egyes területek szerinti népesség megoszlással is, pontos számadatokat közölve. „Mindenekelőtt kir. táblai székhelyül csakis oly város volt javaslatba hozható, mely nagyságánál, kulturális intézeteinek elegendő voltánál, mívelt társadalmánál fogva felső bíróság elhelyezésére alkalmas. Különös figyelmet kívántam arra is fordítani, hogy a választandó székhely egyszersmind a kir. tábla kerületéül szánt területnek, vagy ha ily város a területen nincs, legalább a terület egy részének, kereskedelmi és közgazdasági központja legyen, és a már meglévő vagy létesítés küszöbén álló közlekedési eszközök mellett a leendő kir. táblai terület minden pontjáról könnyen elérhessék.” A miniszteri indokolás azonban azt is hangsúlyozta, hogy „[a]zokból a szempontokból is, a melyeket a székhelyek megállapításánál irányadóul fölemlítettem, önként következik, hogy a kir. ítélőtáblák egyenlő területi kiterjedéssel vagy egyenlő népességi számmal nem bírhatnak. [...] Bármennyire kívánatosnak tartottam, hogy az egyes vidékek ahhoz a kir. ítélőtáblához csatoltassanak, amelynek székhelyéhez ipari és kereskedelmi összeköttetése és egész kulturális életének áramlata vonzza: mégis ezt a tekintetet ritka esetben ugyan, de alá kellett rendelnem annak az igazságügyi érdeknek, hogy a kir. táblai kerületeknél teljesen abnormis és fontosabb érdeksérelem nélkül elkerülhető aránytalanság elő ne álljon.”⁹⁹ Ehhez képest az 1997. évi Itv. indokolása igen „lakonikus”:¹⁰⁰ „Az ítélőtáblák székhelyét és illetékességi területét a bíróságok ügyforgalmi adatai, a bírói utánpótlás biztosíthatósága, illetve Magyarország földrajzi adottságai határozzák meg. [...] Budapest központi fekvése, jó megközelíthetősége miatt – a fővárosi bíróságok létszámát és munkaterhét is figyelembe véve – az ügyek jelentős része a Budapesten működő ítélőtáblához tartozna. A fővárosi ítélőtáblán kívül Pécs, illetve Szeged székhely melletti döntést az határozta meg, hogy az első lépcsőben a Dunántúlon és Tiszántúlon úgy célszerű elhelyezni az ítélőtáblákat, hogy azok egy-egy régiót, összefüggő területet képezzenek. Fontos szempont, az ítélőtáblák illetékességi területéhez tartozó bíróságok bírói létszáma, a bírói utánpótlás biztosíthatósága és az a tény, hogy Pécsen és Szegeden jogi egyetem működik. E székhelyeken 1950 végéig ítélőtáblák, illetve felsőbbbíróságok működtek.”¹⁰¹

Trianont követően nemcsak az egész ország, hanem a megmaradt öt ítélőtábla területe (illetékességi területe) is megcsonkult. Ahogyan az a fentiekben bemutatásra került az ítélőtáblák felállításával összefüggésben valós vita tárgyát képezte az – ismerve most már a jelenlegi statisztikai adatokat is –, hogy a jogalkotó az ítélőtáblák visszaállítása során

92 A bírósági ügyforgalom 2018. éves adatai. <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok> [letöltés ideje: 2021. október 15.]

93 A bírósági ügyforgalom 2019. éves adatai. <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok> [letöltés ideje: 2021. október 15.]

94 A bírósági ügyforgalom 2020. éves adatai. <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok> [letöltés ideje: 2021. október 15.]

95 Részletes elemzés a 2018. évi bírósági ügyforgalomról. Részletes elemzés a 2019. évi bírósági ügyforgalomról. Részletes elemzés a 2020. évi bírósági ügyforgalomról. <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok> [letöltés ideje: 2021. október 15.]

96 Brczó Zalán: A Győri Kir. Ítéltábla rövid története és a Győri Kir. Ítéltábla vezetőinek életrajzai. *Jogtörténeti Szemle*, 2012. 2. sz., 67. o.

97 ANTAL (2003): i. m. 78. o.

98 ANTAL Tamás: Szilágyi Dezső, Lehoczky Kálmán és a pozsonyi ítélőtábla szervezése. In: MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 19. o.

99 Az 1890. évi tc. miniszteri indokolása.

100 A Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiuma: *Az ítélőtáblák szerepe a bírói szervezetben*. Pécs, 2005, 8. o.

101 Az 1997. évi Itv. indokolása.

– eltekintve az 1997. évi Itv. indoklásában foglaltaktól – miért ragaszkodott a korábbi számukhoz és székhelyükhöz, amikor már az 1920 és 1938 közötti időszakban is kimutathatóak voltak az aránytalanságok. Amint az a jelen tanulmányban korábban megjelent, az ítélőtáblák felállítását megelőző szakmai vita fő irányvonalát azok képviselték, akik három ítélőtábla felállítását látták szükségesnek.¹⁰² Ezen állásponttal szemben, azonban megjegyezendő az is, hogy számos nézet szerint az ítélőtáblák alacsony száma, vagy azok számának csökkentése nem indokolt, inkább azok illetékességi területének módosítása kerülhetne előtérbe.¹⁰³ Persze joggal tehető fel – az ítélőtáblák számának csökkentése esetén – az a kérdés, hogy nem sérülne-e a tisztességes eljárás-hoz való jog és azon belül a bírósághoz fordulás joga. Ennek ugyanis lehet egy olyan tartalmi aspektusa is, mely a területi akadályok, nehézségek szempontjából gátolna (tenné kevésbé elérhetővé) valamely jogkeresőt a bírósághoz fordulásában és ebből adódóan az igényérvényesítésében. A bíróságok székhelyének megállapításánál az adott bíróság ügyfelek általi gyors elérhetőségének biztosítását mindig szem előtt kell tartani. A közlekedési viszonyok állandó elemzése is

szükséges az illetékességi területek meghatározásakor és felülvizsgálatakor.¹⁰⁴

Jelen tanulmány meghatározott korszakok eljárásjogi és szervezeti változásait, valamint az azokkal összefüggésben immáron több évtizede fennálló „dilemmáit” volt hivatott bemutatni. Noha jóllehet a dolgozatnak nem tisztje – és a szerzőnek nem is célja – a fent bemutatott viták eldöntése mégis számos kérdés és megoldás felmerül akkor, amikor a korabeli diskusziókat olvasva elmélyedünk e jogtörténeti csemegékben; Táblabíróságok klasszikus székhelyétől való eltérés? Orvosolhatóak ezzel valójában bírósághoz fordulás jogával kapcsolatosan felmerülő aggályok? Az ítélőtáblák számának növelése, vagy csökkentése? Tényleges problémát jelent-e valójában a jogkereső jogalkalmazók tekintetében az igazságszolgáltatás és a joghoz jutás szempontjából az ügyelosztási aránytalanság? A történeti fejlődést és a vitákat látva, megismerve viszont joggal vonható le az a következtetés az ítélőtáblák tekintetében, hogy az első világháború óta „van, aminek a hatását a mai napig érezzük”.

102 SZILBEREKY: i. m. 16. o.

103 JUHÁSZ László: Az igazságügyi reform folytatásának lehetősége és indokoltsága. *Magyar Jog*, 2007. 2. sz., 112. o.

104 A Pécsi Ítélőtábla Polgári Kollégiuma: *Az ítélőtáblák szerepe a bírói szervezetben*. Pécs, 2005, 9. o.